

A Suggestion about the Meaning and Derivation of Two Words of the Second Chapter of Vendidad

Changiz Mowlae¹

Abstract

The present article deals with the re-examination of two words from the second chapter of *Vendidad*, which considerations of scholars about their meaning and derivation are not satisfactory. One of these two words is the *vīuuīse*, which according to Bartholomae is an infinitive but the construction of which and its syntactic relationship with other parts of the sentence do not confirm it to be an infinitive. The evidence shows that this word can only be the second singular perfect of *vīuuīs-* from the root *vaēs-* “to be ready as”. The other is a word that Bartholomae corrected as *astəm*, and in the phrase *astəm iθra fracarənta pasuuasca*, he considered it the object of the verb *fracarənta*. However, in the Geldner's edition, the mentioned word is recorded as two independent words *as təm*, and apparently this reading was the focus of the Pahlavi translators of *Vendidad*. In addition, there are great linguistic reasons that show *fracarənta* cannot be a form derived from *fra + car-* “to establish” and correcting *as təm* as *astəm*, and to conceive the late form as the object of the verb *fracarənta* is incorrect.

Keywords: Avesta, Vendidad, the legend of Yima, critical edition.

Extended Abstract

1. Introduction

The second chapter of *Vendidad* is a narrative of the golden reign of Yima, the Iranian mythical king. This chapter is divided into two parts in terms of content. The first part contains a report about the conversation between God and Yima, Yima's effort to expand the earth in three times, and the second part contains an account about the arrival of a devastating winter at the existence and the construction of a wonderful fortress by Yima to save Ahurian creatures from the danger of destruction. The present article deals with the meaning and derivation of two Avestan words used in the first part of the story.

1. Professor of Ancient Iranian Languages and Culture, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
(Corresponding Author: cmowlae@yahoo.com.au)

2. Results & Discussion

a. *vīuuīse*

The word *vīuuīse* is used in Avesta, only once, in the following sentence of V.2.4:

yezi mē yima nōiṭ vīuuīse mārətō bərətaca daēnaiiāi, āaṭ mē gaēθā^o frādaiaa...

On the word *vīuuīse* in the above-mentioned Avestan phrase, scholars of Avesta have presented different explanations. Some, including Lommel, Malandra and recently Pierre Lecoq, without giving any explanation about the form and structure of the word, assume it to be a 2nd singular present of the root *vaēs-* “to be or keep ready as, to serve as”. Bartholomae and his followers also considered the word in question, as an infinitive. But these interpretations are not satisfactory; the simplest reason for rejecting the possibility that *vīuuīse* is a 2nd sg. present is that in the Vedas and Avestan texts the reduplicated present stem of *vaēs-* is not used. The possibility of the word being infinitive cannot be correct, because the use of infinitive with conditional conjunction is not compatible with syntactic rules.

Michiel de Vaan, following Geldner, prefers to explain *vīuuīse* as a corruption of **vīse*, and as the context requires a second person verb form, he assumes *vīse* “I serve” as a 1st singular indicative middle present used for the 2nd sg. just like the 1st sg. subjunctive *vīsāi* is used for the 2nd sg subj. in the same stanza. This interpretation is also not acceptable; the only evidence provided by de Vaan for the use of the 1st sg. present for the 2nd sg. is *vīsāi* in the same paragraph; but *vīsāi* is almost certainly a corruption of *vīsāhi*, 2nd sg. subjunctive of *vaēs-* cf. *mrauuāi* instead of *mrauuāhi* in Y71.15. In this way, it is completely clear that by referring to *vīsāi*, it is not possible to justify the use of *vīse* as a 1st sg present for 2nd sg.

In the existing Avestan texts, there is no example for the 2nd singular of middle perfect. The ending of the second singular of middle perfect in Vedas is *-se*, which appears as *-še* after the vowel *i*, cf. *bubudh-i-še* from the perfect stem *bubudh-* from *budh-* “to know, to understand”. The equivalent of this ending in the Avestan language is undoubtedly *-he*, which usually changes to *-še* after the vowels *i* and *u*. Therefore, I suggest to take *vīuuīse* with the ending *-he* < *-se*, the middle perfect 2nd sg from the perfect stem *vīuuīs-* from *vaēs-* and consider its development as follows: *vīuuīs-he* > *vīuuīs-se* > *vīuuīse*. If this interpretation is accepted, not only a justification is found for one of the ambiguous words in the Avestan texts, but also a missing link in the perfect endings is identified. Therefore, we can confidently translate the above-mentioned phrase from V2.4 as follows: “If you, O Yima, are not prepared [to be] the rememberer and bearer of my religion, then make you my worlds to increase...”.

b. *astəm*

The Avestan word *astəm* is used only once in V 2.11. The text of this paragraph, is as follows:

*āaṭ yimō imq̄m zqm višāuuaiiaṭ aēuua θrišuuva ahmāṭ masiiehīm yaθa para
ahmāṭ astəm iθra fracarəṇta pasuuasca ...*

The reading of *astəm* is based on the most Avesta manuscripts. Bartholomae considered it as accusative singular of *asta-* (Vedic *ásta-*) “home”, and accordingly, *fracarəṇta* is the third plural of middle imperfect from the root *kar-* “to make” with *fra* “to establish”. Based on Bartholomae’s explanation, the phrase is translated as follows: “then Yima made the earth expand herself by one-third larger than she (was) before, and there a home established cattle...”.

But this interpretation has a serious problem; that is, in Avesta, the present stem from *kar-* “to make” is not formed with thematic *a*, and as the existing examples show, the present stem from this root is formed with the suffix *-nav-* / *nao-* / *-nu-*, such as *kərənao-* (vedic: *kṛnóti*) and *kərənu-* (vedic *kṛnuté*).

the manuscript Jb has the word in question as *as təm*, and from the translation of the Pahlavi translators of Vandidad, it also appears that the manuscript used by them also had the same reading, therefore it is not unlikely that *astəm* later emerged from the combination of these two independent words. If this is the case, it can be assumed that the original text had here *as* (3rd singular of active imperfect from *ah-* “to be”) and *təm* (accusative singular of *ta-* referring to the extended part of the earth). In fact, *fracarəṇta* has nothing to do with the root *kar-* “to make”, rather it could be an imperfect 3sg of present stem (*fra*)*car-* from the root *car-* “to walk, move”, with *fra* “to move forward, to wander”. Now, based on this interpretation, we can translate the whole clause as follows: “then Yima made expand this earth, one-third larger than she was before, there they went the cattle and...”.

3. Conclusion & Suggestion

During this article, all evidence about the construction and meaning of the Avestan words *vīuuīse* and *astəm* were examined. This study clearly shows that the opinions of the researchers about this words are not satisfactory, and it is better to take *vīuuīse* as the perfect second singular of *vīuuīs-* from the root *vaēs-* “to prepare” and correct *astəm* as two independent words *as* (imperfect third singular from *ah-* “to be”) and *təm* (accusative singular from demonstrative pronoun *ta-*).

Select Bibliography

- Bartholomae Ch. Awestasprache und Altpersisch. in Grundriss der Iranischen Philologie, herausgegeben von W. Geiger und E. Kuhn, B. 1. Strassburg; 1895: 1895-1901.
- Bartholomae Ch. Altiranisches Wörterbuch. Strassburg; 1904.
- Benveniste E. Les infinitifs avestiques. Paris; 1935.
- Darmesteter J. Le Zend-Avesta. 3 vols. Paris; 1892-93.
- Kellens J. Liste du verbe Avestique. Wiesbaden; 1995.

Lecoq P. Les livres de l'Avesta. Paris; 2016.

Mayrhofer. M. A Sanskrit Grammar. Translated from German by Gordon B. Ford Jr. Alabama; 1972.

Reichelt H. Awestisches Elementarbuch. Heidelberg; 1909.

de Vaan M. The Avestan Vowels. Amsterdam - New York; 2003.

Whitney W.D. Sanskrit Grammar. 7th issue 1993. Cambridge; 1889.

How to cite:

Mowlae, Changiz. A Suggestion about the Meaning and Derivation of Two Words of the Second Chapter of Vendidad. *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*, 2023; 2(14): 83-93. DOI:10.22124/plid.2023.24307.1629

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پیشنهادی درباره معنی و اشتقاق دو واژه از فرگرد دوم وندیداد

چنگیز مولایی^۱

چکیده

آنچه در مقاله حاضر می‌آید بررسی مجدد دو واژه از فرگرد دوم وندیداد است که آرای محققان درباره معنی و اشتقاق آنها رضایت‌بخش نیست. یکی از این دو، واژه *vīuuīse* است که بارتمه آن را مصدر دانسته و «آماده شدن برای کاری» معنی کرده‌است، اما ساخت واژه و ارتباط نحوی آن با سایر اجزای کلام مصدر بودن آن را تأیید نمی‌کند؛ براساس قراین موجود این واژه فقط می‌تواند فعل ماضی نقلی دوم شخص مفرد ناگذر از ماده نقلی *vīuuīs-* از ریشه *vaēs-* «آماده شدن» باشد. دیگری واژه‌ای است که بارتمه آن را به صورت *astəm iθra* (حالت مفعولی مفرد از *asta-* «خانه، اقامتگاه») تصحیح کرده و در عبارت *astəm iθra fracarənta pasuuasca* مفعول فعل *fracarənta* به شمار آورده‌است. این واژه در اوستای ویراسته گلدنر به صورت دو واژه مستقل *as təm* ضبط شده و ظاهراً همین قرائت مورد توجه مترجمان پهلوی وندیداد بوده‌است. علاوه بر این دلایل استوار زبان‌شناختی در دست است که نشان می‌دهد *fracarənta* نمی‌تواند صیغه‌ای مشتق از *fra + car-* «ساختن، بنا کردن» باشد و ضرورتاً احتمال تصحیح *as təm* به صورت *astəm* و تصور آن به عنوان مفعول فعل *fracarənta* منتفی است.

واژگان کلیدی: اوستا، وندیداد، داستان جم، تصحیح انتقادی

مقدمه

فرگرد دوم وندیداد، روایت مفصلی از دوران طلایی فرمانروایی جم، شهریار شکوهمند اساطیری ایران است که از لحاظ محتوا می‌توان آن را به دو بخش تقریباً مستقل تقسیم کرد. براساس گزارش بخش اول داستان، جم نخستین انسان فناپذیری است که به مقام هم‌پرسی با اهورامزدا می‌رسد. در این گفت‌وگو اهورامزدا دین مزدیسنی را بر وی عرضه می‌دارد و از او می‌خواهد تا در رواج دین بکوشد. جم این رسالت را نمی‌پذیرد، لیکن متعهد می‌شود تا عهده‌دار افزایش و گسترش گیتی و پاسدار جهان و جهانیان باشد. آنگاه اهورامزدا دو ابزار شگفت در اختیار او قرار می‌دهد. جم به یاری این دو ابزار، در سه نوبت، هر سیصد سال یک بار، زمین را بزرگ‌تر و فراخ‌تر از پیش می‌کند تا موجودات زنده که همواره تعداد آنها به سبب نامیرایی رو به افزایش است، در آن آرام یابند. در بخش دوم داستان، اهورامزدا جم را از فرارسیدن زمستانی سخت و هولناک که مرگ و نابودی موجودات را به همراه خواهد داشت، آگاه می‌کند و به او دستور می‌دهد تا برای رهایی آفریدگان مزدا از خطر نابودی، وَر (اوستایی -var) یا دژی با ویژگی‌های خاص بسازد و از هر موجودی جفتی را که بر این زمین زیباترین و بهترین و برگزیده‌ترین هستند، به آن دژ ببرد تا پس از سپری شدن زمستان دیوآفریده، مجدداً جهان اهورایی را معمور و آباد سازند. پایان داستان در وندیداد نحوه زندگی مردمانی را توصیف می‌کند که در آن کاخ شگفت یا همان وَرِ جم‌کرد به سر می‌برند. آنان چنان در رفاه و آسایش و برخوردار از نیک‌بختی و بهروزی و سعادت هستند که گذر زمان را احساس نمی‌کنند و یک سال را چون یک روز می‌انگارند.

این که افسانه وَرِ جم‌کرد و مردمان سعادت‌مند آن در واقع آرایش نوینی از تصورات هندواروپاییان درباره سرزمین دوردستی (نظیر الیزه یا باغ خدایان هلنی) است که در آن خوشبختی مطلق حاکم بود و مردمانش برخوردار از لطف خدایان بودند و مرگ را نمی‌شناختند و یا با تصور حادثه طوفان بزرگ (مانند طوفان نوح) در باورهای اقوام آسیای مقدم قابل مقایسه است، حدیث دیگری است و بحث درباره آن فرصتی دیگر می‌خواهد؛ آنچه در این مقاله می‌آید پیشنهادی است درباره معنی و اشتقاق واژه vīuuīse و تصحیح واژه astəm به صورت +as +təm که در بخش اول این داستان، به ترتیب در بندهای ۴ و ۱۱ به کار رفته‌اند.

۱- *vīuuīse*

واژه *vīuuīse* در *اوستا*، فقط یک بار، در عبارت زیر از فرگرد دوم *وندیداد*، بند ۴ به کار رفته است:

yezi mē yima nōiṭ vīuuīse mərətō bərətaca daēnaiiāi, āaṭ mē gaēθā frādaiia ...

گلدنر (Geldner, 1877: 68; idem, 1885: 227) کل بند ۴ را به ابیات ۸ هجایی تقطیع کرده و دربارهٔ واژه مورد بحث یادآور شده است که *vīuuīse* املائی نادرستی از *vīse*⁺ است که در آن هجای *vī* بعدها در طی انتقال متون اوستایی، به واژه افزوده شده است و وزن شعر نیز در اینجا صحت قرائت *vīse* را تأیید می‌کند. شکل اخیر را گلدنر فعل مضارع دوم شخص مفرد می‌داند که به گمان او ادغامی است از گونهٔ اصلی *vīs-se*. براساس چنین تصویری، این محقق عبارت را به این صورت ترجمه می‌کند: «اگر، ای جم، نمی‌خواهی که متولی و حامل دین باشی، پس خواهان مخلوقات من باش ...».

دارمستتر (Darmesteter, 1892-3: 2/21; idem, 1880: 12) در عبارت مذکور ظاهراً *vīuuīse* را فعل مضارع دوم شخص مفرد تلقی و عبارت را به این صورت ترجمه کرده است: «اگر تو نمی‌پذیری تا مبلغ و حامل قانون من باشی، پس مخلوقات مرا افزون کن ...».

بارتلمه (Bartholomae, 1904: 1453) عقیدهٔ گلدنر را نپذیرفته و البته با تردید ترجیح داده است *vīuuīse* را مصدر در معنی «آماده شدن (برای کاری)» به‌شمار آورد، اما در گزارش عبارت، عملاً *yezi ... nōiṭ vīuuīse* را «اگر نمی‌توانی آماده باشی» ترجمه کرده است. رایشلت (Reichelt, 1911: 139) نیز در گزارش این عبارت و تحلیل اجزای آن کاملاً تابع نظر بارتلمه است.

لومل (Lommel, 1927: 204) در ترجمهٔ کاملی که از فرگرد دوم *وندیداد* در ضمیمهٔ «یشت‌های *اوستا*» ارائه کرده، ظاهراً *vīuuīse* را فعل مضارع دوم شخص مفرد به‌شمار آورده و *yezi ... nōiṭ vīuuīse* را «اگر آماده نیستی» ترجمه کرده است. ویلیام مالاندرا (Malandra, 1979: 179) نیز در ترجمهٔ عبارت از لومل پیروی کرده است. بنونیست (Benveniste, 1935: 59) توضیح خاصی در مورد *vīuuīse* نداده و فقط به آرای بارتلمه و گلدنر و همسانی ترجمهٔ دارمستتر و لومل با ترجمهٔ گلدنر اشاره کرده است.

میخیل دو وان (de Vaan, 2003: 229) از میان تعبیر مختلفی که برای واژه مورد بحث ارائه شده است، پیشنهاد گلدنر را مرجح بر آرای دیگران تلقی کرده و کوشیده است تا *vīse*,

ضبط پیشنهادی گلدنر، را از نظر شکل و ساختار توجیه کند. به عقیده دووان، چون متن نیازمند فعلی در صیغه دوم شخص مفرد است، *vīse* را می‌توان فعل مضارع اول شخص مفرد به جای دوم شخص مفرد به‌شمار آورد؛ چنانکه در همین بند *vīsāi* فعل مضارع اول شخص مفرد است که به جای دوم شخص مفرد استعمال شده‌است (مگر اینکه *vīsāi* تصحیفی از *vīsāhi* باشد).

نظر گلدنر، که آشکارا متأثر از قواعدی است که خود او برای اوزان شعر اوستایی متأخر فراهم کرده‌است و تردیدی نیست که در مواردی این قواعد، به هنگام تصحیح متن، آزادی عمل بیشتری در خصوص افزایش یا کاهش هجاها برای مصحح فراهم می‌آورد، برخلاف نظر دووان، چندان رضایت‌بخش نیست و فراین موجود نشان می‌دهد که واژه اصلا نیازی به تصحیح ندارد و به همان صورتی که در دست‌نویس‌ها آمده‌است، به راحتی قابل توجیه است. نباید فراموش کرد که اصول عروضی اوستایی متأخر نمی‌تواند و نباید ملاک و معیاری برای تصحیح متن باشد، کمالینکه خود گلدنر نیز خوشبختانه هنگام تصحیح متون اوستایی از این قواعد چشم‌پوشی کرد. گذشته از این، تنها شاهدهی که دووان برای کاربرد صیغه اول شخص مفرد به جای دوم شخص پیدا کرده‌است، واژه *vīsāi* در همین بند است، اما این لفظ نیز چنانکه بنویست (ibid, 46) به خوبی نشان داده‌است، به احتمال قریب به یقین تصحیف *vīsāhi* فعل مضارع التزامی دوم شخص مفرد گذراست. چنین تصحیفی در اوستا محدود به این واژه نمی‌شود، بلکه نمونه‌های متعددی در دست است که در آنها شناسه دوم شخص مفرد *-āhi* به صورت *-āi* تصحیف شده‌است، مانند *mrauuāi* به جای *mrauuāhi* در یسن ۷۱ بند ۱۵ (برای نمونه‌های دیگر نک. Bartholomae, 1878: 30-31[§31]). احتمال این تصحیف هنگامی قوت می‌گیرد که مشاهده می‌کنیم در مواردی صورت اصیل و تصحیف‌شده در دست‌نویس‌ها به موازای هم حفظ شده‌اند؛ چنانکه در وندیداد ۵ بند ۱۶ در دست‌نویس‌های K9 و P13 به جای *vazāhi* که ضبط اغلب دست‌نویس‌هاست، صورت مصحف *vazāi* آمده‌است^(۱). به این ترتیب کاملاً روشن می‌شود که با استناد به *vīsāi* نمی‌توان کاربرد *vīse* به‌عنوان فعل مضارع اول - شخص مفرد به جای دوم شخص مفرد را در این بند توجیه کرد.

هم‌چنان که پیش‌تر یادآوری شد، ترجمه دارمستتر، لومل و مالاندرا این احتمال را پیش می‌آورد که *vīuuīse* فعل مضارع دوم شخص مفرد باشد (قس. *mrū-še*)، اما ساده‌ترین دلیل

در رد چنین احتمالی این است که در وداها و متن‌های اوستایی، ماده مضارع مضاعف از ریشه *vaēs-* به کار نرفته‌است.

زنده‌یاد استاد ابوالقاسمی (۱۳۷۳: ۳۰) *vīuuīse* را فعل ماضی نقلی دوم شخص مفرد گرفته و اجزای آن را به صورت *vīuuīs-* ماده نقلی از ریشه *vaēs-* و *e-* شناسه فعل تجزیه کرده‌است. حدس استاد درباره زمان فعل کاملاً درست است و باید آن را پذیرفت، اما متأسفانه نظر ایشان درباره شناسه فعل صائب نیست؛ چون *e-* به‌عنوان شناسه دوم شخص مفرد ناگذر فعل ماضی نقلی نه در اوستا کاربردی دارد، نه در وداها؛ پس ضرورتاً باید توجیه دیگری برای آن پیدا کرد.

در متن‌های موجود اوستایی، ظاهراً شاهدهی برای فعل ماضی نقلی دوم شخص مفرد ناگذر یافت نشده‌است و به همین خاطر جکسون (Jackson, 1892: 170 [§ 598])، بارتلمه (Bartholomae, 1878: 59; idem, 1895: 205 [§355]) و رایشلت (Reichelt, 1909: 144) ([§ 274]) نه شناسه‌ای برای این صیغه قید کرده‌اند و نه نمونه‌ای برای آن آورده‌اند. شناسه فعل ماضی نقلی دوم شخص مفرد ناگذر در هندی باستان عبارت است از *-se* که بعد از واکه *i* به صورت *-še* ظاهر می‌شود، مانند *bubudh-i-še* از ماده نقلی *bubudh-* از ریشه *budh-* «دانستن، پی بردن»؛ *dad-i-še* از ماده نقلی *dad-* از ریشه *dā-* «دادن»؛ و یا *tutud-i-še* از ماده نقلی *tutud-* از ریشه *tud-* «کشیدن» (نک. Whitney, 1889: 287-289 [§ 800]). معادل این شناسه در زبان اوستایی بدون تردید *-he* است که قاعدتاً بعد از واکه‌های *i* و *u* بدل به *-še* می‌شود. به عقیده من همین شناسه در واژه اوستایی *vīuuīse* به راحتی قابل تشخیص است. به این معنی که شناسه *-he* برای بنای صیغه یادشده به ماده نقلی *vīuuīs-* (از ریشه *vaēs-* «خود را برای کاری آماده کردن، آماده شدن») اضافه شده و از آن در وهله نخست شکل **vīuuīs-he* حاصل شده‌است. واج دمشی *h* در مجاورت واج صفیری *s* با آن همگون شده یا شاید در مجاورت *s* شکل کهن و باستانی خود را بازیافته و بدین‌سان گونه اخیر بدل به **vīuuīs-se* شده‌است. دو واج همسان *ss* در اثر ادغام به یک واج ساده *s* تقلیل یافته و نهایتاً واژه به صورت *vīuuīse* درآمده‌است. هرگاه این تعبیر پذیرفته شود، نه تنها توجیهی برای یکی از واژه‌های مبهم در متون اوستایی پیدا می‌شود، بلکه حلقه‌ای مفقوده در شناسه‌های ماضی نقلی نیز شناسایی می‌گردد. براساس آنچه گفته شد، عبارت

مذکور از فرگرد ۲ بند ۴ را به این صورت می‌توان ترجمه کرد: «اگر ای جم، آماده نشده‌ای [تا] به یاد سپرنده و برنده (منتشرکننده) دین من [باشی]، پس جهان‌های مرا فراخ کن ...».

۲- as tām / astām

واژه اوستایی *astām* که بار تلمه آن را به این صورت تصحیح و ضبط کرده، فقط یک بار در اوستا در فرگرد دوم و نندیداد بند ۱۱ به کار رفته. متن اوستایی این بند که عینا در بندهای ۱۵ و ۱۹ همان فرگرد تکرار شده‌است، به شرح زیر است:

āaṭ yimō imāṃ zaṃ višāuuaiiaṭ aēuua θrišuua ahmāt masiiehīm yaθa para ahmāt
astām iθra fracarənta pasuuasca staorāca mašiiāca huuam anu ušṭīm zaošəmca
yaθa kaθaca hē zaošō.

پیش از بررسی آرای محققان و ارائه ترجمه‌ای دقیق از بند، شاید اشاره به این نکته خالی از فایده نباشد که مطابق روایت فرگرد دوم و نندیداد، جم در سه نوبت با استفاده از دو ابزار شگفت و جادویی که اهورا مزدا در اختیارش قرار داده‌است، زمین را که به واسطه ازدیاد و ازدحام موجودات زنده پر می‌شود، یک سوم فراختر از پیش می‌کند تا موجودات زنده بتوانند در آن ساکن شوند (بندهای ۸-۱۰؛ ۱۲-۱۴؛ ۱۶-۱۸) و بند مذکور در واقع برای بیان حاصل و نتیجه عمل جم، ترجیع‌وار، پس از گزارش‌های مربوط به وسعت دادن و فراخ کردن زمین، ذکر می‌شود.

در دست‌نویس Jb واژه مورد بحث به صورت دو واژه مستقل *as tām* ضبط شده و همین قرائت را گلدنر (Geldner, 1896: III/ 8-9) به عنوان قرائت مختار خود وارد متن کرده‌است. ترجمه‌ای که دارمستتر (Darmesteter, 1880: IV/13; idem, 1892-3: II/22)، لومل (Lommel, 1927: 204) و زنده یاد دکتر مقدم (۱۳۶۳: ۹۲) از این بند ارائه کرده‌اند، نشان می‌دهد که این دانشمندان همین قرائت را در مد نظر داشته و *as* را فعل ماضی استمراری از ریشه *ah-* «بودن» تصور کرده‌اند. اما بقیه دست‌نویس‌های استفاده‌شده گلدنر و نیز دست‌نویس و نندیداد آستان قدس که به همت خانم جهان‌پور به صورت عکسی منتشر شده‌است (وندیداد آستان قدس: برگ ۸۶ روی، ص ۱۶۶) واژه را به صورت *astām* ضبط کرده‌اند. بار تلمه همین قرائت را برگزیده و آن را حالت مفعولی مفرد از *asta-* اسم خنثی (هندی باستان: *-āsta*)، به معنی «خانه، اقامتگاه» دانسته و به تبع آن *fracarənta* را فعل ماضی

استمراری سوم شخص جمع ناگذر از ریشهٔ *kar-* «کردن» با پیشوند *fra* «برپا کردن، ساختن، بنا کردن» به‌شمار آورده و نهایتاً بخش دوم عبارت را به این صورت ترجمه کرده‌است: «بدانجا خانه/ اقامتگاهی برپا کردند چارپایان خُرد و ستوران» (Brtholomae, 1904: 212, 447). بدین ترتیب، او فعل جملهٔ قبل را مقدر دانسته و این امر در ترجمهٔ ولف (Wolff, 1910: 321) و رایخلت (Reichelt, 1911: 139) که در شرح و گزارش اوستا تابع بارتلمه هستند، انعکاس یافته‌است: «آنگاه جم این زمین را گشاد کرد، یک سوم بزرگ‌تر از آنچه قبلاً (بود). آنجا خانه- ای برپا کردند چارپایان خرد و ستوران و مردمان».

ترجمهٔ بارتلمه که مالاندرا (Malandra, 1983: 179)، بویس (Boyce, 1984: 95) و اخیراً پی‌یر لکوک (Lecoq, 2016: 877) نیز آن را پذیرفته‌اند، به دلایل زیر صائب به نظر نمی‌رسد:

۱- آشکارا در این ترجمه نوعی غرابت معنایی احساس می‌شود. انتظار می‌رفت به جای گزارش روایتِ ساختن خانه یا اقامتگاه توسط «چارپایان و ستوران و مردمان» از عزیمت و حرکت آنان به بخشی از زمین گفت‌وگو شود که در اثر فعالیت جم به بخش قبلی افزوده شده‌است (بی‌گمان «فراخ شدن و وسعت یافتن زمین» در اینجا باید به معنی مهاجرت گروه و کشف سرزمین‌های قابل سکونت جدید باشد). ضمناً در این ترجمه نباید ناهماهنگی مفعول مفرد (*astəm*) با فعل جمع (*fracarənta*) را نادیده انگاشت. ملاحظه شود که در اینجا مطابق نحو جمله «چارپایان و ستوران» نیز در ساختن خانه با مردمان مشارکت دارند و این خود امر کاملاً غریبی به نظر می‌رسد.

۲- در اوستا، جز این مورد، با پسوند ماده ساز *a-* از ریشهٔ *kar-* «کردن» مادهٔ مضارعی به صورت *cara-* ساخته نشده‌است و چنانکه نمونه‌های موجود نشان می‌دهند مادهٔ مضارع از این ریشه فقط با پسوند *-nav-* / *-nao-* به صورت *kərənao-* (هندی باستان: *kṛnóti*) و *-nu-* گونهٔ ضعیف همان پسوند، به صورت *kərənu-* (هندی باستان: *kṛnuté*) ساخته شده‌است (نک. Kellens, 1995: 14). ریشه‌ای که در اوستا (و نیز در هندی باستان) مادهٔ مضارع آن به- صورت *cara-* استعمال شده‌است، عبارت است از ریشهٔ *kar-* / *car-* (هندی باستان *cáratī*) «خرامیدن، رفتن».

۳- ریشهٔ *kar-* «کردن» با پیشوند *fra* «پیش، جلو» گرچه بارتلمه آن را در باب ناگذر «بنا نهادن، ساختن، برپا کردن» معنی کرده‌است، مفهوم روشنی ندارد؛ درواقع این ریشه، چنانکه

شواهد متعدد اوستایی و فارسی باستان نشان می‌دهد، برای افاده مفهوم «ساختن، بنا نهادن» نیازی به پیشوند fra ندارد و در نمونه‌های موجود بدون این پیشوند به کار رفته‌است (نک. Bartholomae, 1904: 444؛ مولایی، ۱۳۹۹: ۱۶۹).

۴- مترجم پهلوی وندیداد عبارت مورد بحث را به این صورت گزارش کرده‌است:
 ēg <kē> jam ēn zamīg be rawēnīd ēk srišwadag az ān meh čiyōn pēš az ān būd abar ō ānōh frāz raft hēnd pah ud stōr ud mardōm (Jamasp 1907: 28; Moazami 2014: 50).

«آنگاه جم این زمین را فراخ کرد (تحت اللفظ: به حرکت درآورد) یک سوم بزرگ‌تر از آنچه پیش از آن بود؛ بدانجا فراز رفتند چارپای خرد و ستور و مردم».

این ترجمه صراحتاً نشان می‌دهد مضبوط دست‌نویس مترجم پهلوی وندیداد نیز در اینجا، چنانکه در دست‌نویس Jb آمده، as tām بوده‌است، نه astām؛ و این در تشخیص ضبط اصلی بسیار مهم است، چه قدر مسلم این است که چنین دست‌نویسی کهن‌تر از همه دست‌نویس‌های موجود بوده‌است و حتی با توجه به قدمت زند وندیداد می‌توان احتمال داد که کهن‌الگوی عهد ساسانی نیز همین ضبط را داشته‌است، بنابراین چندان استبعادی ندارد که املائی astām علی‌رغم اینکه ضبط غالب دست‌نویس‌هاست، بعدها از تلفیق این دو واژه مستقل پدید آمده باشد.

دلایل مذکور صراحتاً نشان می‌دهد که در متن اصلی به احتمال قریب‌به‌یقین as (فعل ماضی استمراری سوم شخص مفرد گذرا) فعل اسنادی جمله نخست بوده و fracaranta برخلاف نظر بار تلمه ربطی به ریشه kar- «کردن» نداشته، بلکه از car- «رفتن، خرامیدن» با پیشوند fra «فرارفتن، پیش رفتن، عزیمت کردن» ساخته شده بوده‌است. تنها مشکلی که بر مبنای این تعبیر باقی می‌ماند توجیه نحوی tām حالت مفعولی مذکر/خنثی است که به ظاهر مرجع آن می‌تواند zaṃ باشد، بر پایه چنین فرضی قاعدتاً این ضمیر می‌بایست به صورت tām به کار می‌رفت نه tām. شاید به همین دلیل بوده‌است که بار تلمه قرائت astām را ترجیح داده‌است. لیکن به گمان ما ضرورتی ندارد zaṃ را مرجع این ضمیر به‌شمار آوریم، بلکه به سهولت می‌توانیم این ضمیر را مربوط به θrišuuva «(بخش) سوم» بدانیم که جم به بخش پیشین زمین افزوده‌است و چون θrišuuva به لحاظ جنس دستوری خنثی است، ضرورتاً ضمیر

اشارهٔ مربوط به آن نیز در حالت مفعولی مفرد خنثی صرف شده‌است. حال براساس این تعبیر کل بند را به صورت زیر می‌توانیم ترجمه کنیم:

«آنگاه جم این زمین را گشاد کرد، یک‌سوم بزرگ‌تر از آنچه پیش از آن بود. بدانجا فراز رفتند، چارپایان و ستوران و مردمان بنا به خواست و کام خود، آن‌گونه که کام او [بود].»

نتیجه‌گیری

طی مقالهٔ حاضر جمیع شواهد و گواهی‌های موجود دربارهٔ ساخت و معنی واژه‌های اوستایی *vīuuīse* و *astəm* بررسی شد. این بررسی صراحتاً نشان می‌دهد که واژهٔ *vīuuīse* برخلاف نظر بارتلمه نمی‌تواند مصدر باشد. نه ساخت واژه مصدر بودن آن را تأیید می‌کند نه ارتباط نحوی اجزای کلامی که واژه در آن استعمال شده‌است. رأی محققان دیگر نیز که *vīuuīse* را یا فعل مضارع اخباری دوم شخص مفرد دانسته‌اند و یا تصحیفی از *vīse* فعل مضارع اخباری اول شخص به جای دوم شخص مفرد به‌شمار آورده‌اند، براساس داده‌های موجود به تحقیق مردود است. آنچه در توجیه ساخت *vīuuīse* موجب خطای محققان شده‌است، شناسهٔ مفقود فعل ماضی نقلی دوم شخص مفرد ناگذر در زبان اوستایی است که تا به حال محققان شاهدهی برای آن در متون اوستایی نیافته‌اند. این شناسه با توجه به کاربرد آن به صورت *-se* در هندی باستان، می‌تواند در زبان اوستایی به‌صورت *-he* (یا *-še* اگر چنانکه ماده نقلی به *i/u/r* ختم شده باشد) ظاهر شود. در این صورت *vīuuīse* را می‌توانیم با احتمال همگون شدن واج دمشی *h* با واج *s* در مادهٔ نقلی، فعل ماضی نقلی دوم شخص مفرد ناگذر از مادهٔ نقلی *-vīuuīs* از ریشهٔ *vaēs-* «آماده شدن» به‌شمار آوریم و مراحل تحول آوایی آن را به این صورت در نظر بگیریم: $*vīuuīs-se > *vīuuīs-he > vīuuīse$.

در بخش دوم مقاله نشان داده شد که ضبط *astəm* که بارتلمه آن را به این صورت تصحیح کرده و حالت مفعولی مفرد خنثی از *-asta* (هندی باستان *-ásta*) «خانه، اقامتگاه» تصور کرده‌است، در واقع صورتی است که در دست‌نویس‌ها از تلفیق دو واژهٔ مستقل *as* (فعل ماضی سوم شخص مفرد از ریشهٔ *ah-* «بودن») و *təm* حالت مفعولی مفرد خنثی از *-ta* «آن» حاصل شده‌است. تصحیح این دو واژه به‌صورت *astəm* موجب شده‌است تا بارتلمه و پیروان او *fracarənta* را فعل ماضی سوم شخص جمع ناگذر از ریشهٔ *kar-* «کردن، ساختن» به‌شمار

آورند؛ اما از این ریشه با مصوت ماده‌ساز a نه در اوستا و نه در وداها ماده مضارع ساخته نشده‌است. بدین ترتیب رأی بارتلمه درباره تصحیح as təm به صورت astəm و اشتقاق fracarənta از ریشه kar- «کردن، ساختن» صائب نیست.

پی‌نوشت

۱. گلدنر در متن ویراسته خود به اختلاف نسخ در این مورد اشاره نکرده‌است؛ ضبط نسخ مذکور از متن ویراسته وسترگارد نقل شد، نک: Westergaard 1852-54: 372.

منابع

- ابوالقاسمی، م. ۱۳۷۳. *تاریخ مختصر زبان فارسی*، تهران: بنیاد اندیشه اسلامی.
مقدم، م. ۱۳۶۳. *داستان جم*، در ایران کوده شماره ۶، تهران: فروهر.
مولایی، چ. ۱۳۹۹. *فرهنگ زبان فارسی باستان*، تهران: آوای خاور.
وندیداد آستان قدس. ۱۳۸۹. *به کوشش ف. جهان‌پور*، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.
- Bartholomae Ch. *Altiranische Verbum*. München; 1878.
Bartholomae Ch. *Awestasprache und Altpersisch*. in *Grundriss der Iranischen Philologie*. herausgegeben von W. Geiger und E. Kuhn. B. 1. Strassburg; 1895-1901.
Bartholomae Ch. *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg; 1904.
Benveniste E. *Les infinitifs avestiques*. Paris; 1935.
Boyce M. *Textual Sources for the Study of Zoroastrianism*. Chicago; 1984.
Darmesteter J. *The Zend-Avesta. part I: The Vendîdâ*. SBE. vol. IV. Oxford; 1880.
Darmesteter J. *Le Zend-Avesta*. 3 vols. Paris; 1892-93.
Geldner K. F. *Über die Metrik des jüngeren Avesta*. Tübingen; 1877.
Geldner K. F. *Miscellen aus dem Avesta*. 1885; *KZ*, 27: 225-261.
Geldner K. F. *Avesta, the Sacred Books of the Parsis*. vol. 3. Stuttgart; 1896.
Jackson A.V.W. *Avesta Grammar*. Stuttgart; 1892.
Jamasp D. H. *Vendidâd, Avesta Text with Pahlavi Translation and Commentary and glossarial Index*. vol. 1. the texts. Bombay; 1907.
Kellens J. *Liste du verbe Avestique*. Wiesbaden; 1995.
Lecoq P. *Les livres de l'Avesta*. Paris; 2016.
Lommel H. *Die Yašt's des Avesta*. Göttingen; 1927.
Malandra W. W. *An Introduction to Ancient Iranian religion*. Minneapolis; 1983.

- Mayrhofer M. A Sanskrit Grammar. Translated from German by Gordon B. Ford Jr. Albama; 1972.
- Moazami M. Wrestling with the Demons of the Pahlavi Widēwdād. Leiden; 2014.
- Reichelt H. Awestisches Elementarbuch. Heidelberg; 1909.
- Reichelt H. Avesta Reader. Strassburg; 1911.
- de Vaan M. The Avestan Vowels. Amsterdam - New York; 2003.
- Westergaard N. L. Zendavesta or the Religious Books of the Zoroastrians. vol. 1: the zend texts. Copenhagen; 1852-54.
- Whitney W.D. Sanskrit Grammar. 7th issue 1993. Cambridge; 1889.
- Wolff F. Avesta, die heiligen Bücher der Parsen. Strassburg; 1910.

روش استناد به این مقاله:

مولایی، چنگیز. پیشنهادی درباره معنی و اشتقاق دو واژه از فرگرد دوم وندیداد، زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ۱۴۰۱، ۲(۱۴):

DOI:10.22124/plid.2023.24307.1629 .۹۳-۸۳

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

